

Cas Wouters:

recalcitrant, autonoom en innemend

IN
MEMORIAM

MET HET VERVAGEN VAN DE REGELS VOOR OMGANGSVORMEN IN DE JAREN ZESTIG EN ZEVENTIG VAN DE VORIGE EEUW, WAREN MENSEN GENOODZAAKT ZICH ANDERS TE GAAN GEDRAGEN. CAS WOUTERS BESCHREEF DEZE VERANDERINGEN, OP EEN BAANBREKENDE MANIER. AFGELOPEN NAJAAR OVERLEED HIJ, OP 81-JARIGE LEEFTIJD. VRIEND HERMAN VUIJSJE BLIKT TERUG.

tekst HERMAN VUIJSJE

beeld ROOS WOUTERS

HOE IS HET GESTELD MET DE gedragsregulering in *dark-rooms* van homosauna's? Misschien anders dan je zou denken: 'Het is met heel veel normen en waarden omgeven. Hoe groter de vrijheid is, hoe meer je je aan normen moet houden, omdat je heel gemakkelijk iemand diep kunt kwetsen. Hoe meer het omschreven is, hoe makkelijker het is. Als het min-

der omschreven is, moet je heel voorzichtig zijn.' Aldus Pim Fortuyn in de slotaflevering van de vorig jaar uitgezonden tv-serie *Fortuyn: On-Hollands*.

Fortuyn wist waar hij het over had, als bezoeker van zulke sauna's ontleende hij deze kennis aan participerende observatie. Of had hij misschien Cas Wouters gelezen? Dat had ook heel goed gekund, want hij gaf hier een perfecte samenvatting van de

informaliseringstheorie waarmee deze eind vorig jaar gestorven socioloog naam heeft gemaakt.

Wel had Wouters er andere bewoordingen voor. Hij was een vooraanstaand vertolker van Norbert Elias' civilisatietheorie en sloot in zijn publicaties aan bij de terminologie waarin deze oude meester die theorie had vervat. Als sociologiestudenten aan de UvA in de jaren zestig en zeventig,

HERMAN VUIJSJE IS
SCHRIJVER EN SOCIOLOOG. IN
ZIJN WERK STAAN DE
NAOORLOGSE
CULTUURVERSCHUIVINGEN IN
NEDERLAND CENTRAAL

toen ik met hem bevriend raakte, doorploegden we Elias' standaardwerken *Die höfische Gesellschaft* en *Über den Prozess der Zivilisation*, waarna we de begrippen *Selbstzwang* en *Fremdzwang* nooit meer zouden vergeten. Met het vorderen van het civilisatieproces en toenemende interdependenties tussen mensen, gingen wij ons steeds meer gedragsbeperkingen opleggen, stelde Elias. Voor het beheersen van emotionele impulsen was steeds minder dwang van machthebbers en autoriteiten nodig; zelfbedwang kwam ervoor in de plaats.

'MOET KUNNEN'

Maar hoe viel dat te rijmen met de nieuwe vrijheid van diezelfde jaren zestig en zeventig, waarbij gedragsnormen en omgangsvormen juist steeds losser leken te worden, onder het motto 'moet kunnen'? Was dat civilisatieproces soms van richting veranderd? Integendeel, betoogde Cas Wouters in een baanbrekend artikel in het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* van december 1976. De gedragsregels werden niet verzwakt maar verrijkt. Wat voorheen door algemene formele regels werd voorgeschreven, moest ieder individu voortaan voor iedere specifieke situatie zelf uitmaken. Deze 'informalisering' betekende juist een verdergaande stap in zelfregulering: in hoeverre je je 'kunt laten gaan' wordt het resultaat van een steeds complexer en gevarieerder patroon van beheersing van emotionele impulsen. Precies wat Fortuyn zei, maar in Wouters' woorden: 'Controlled decontrolling of emotional controls.'

In zijn lange carrière als schrijvend onderzoeker werkte Wouters dit leerstuk uit voor een waaier aan menselijke gedrags- en omgangsvormen, met de nadruk op al wat tot het intieme domein behoort, zoals hofmakerij en seksualiteit, vriendschap, opvoeding en omgang met de dood. Het resulteerde in een lange reeks publicaties, waaronder zijn proefschrift *Informalisering. Veranderingen in de omgangsvormen sinds 1930, in het bijzonder in Nederland* (1990)

en *De jeugd van tegenwoordig. Emancipatie van liefde en lust sinds 1880* (2012), die ook in het buitenland erkenning vonden.

CONSEQUENTE ONDERTOON

Maar was dat emancipatieproces misschien, net als andere verworvenheden van de jaren zestig, een beetje doorgeschooten? Kon je bijvoorbeeld de vroegtijdige seksualisering van kinderen nog als een vorm van emancipatie betitelen? Over dat soort kwesties, eigenlijk berustend op een variant van die vraag naar de richting van het civilisatieproces, hebben Cas en ik een leven lang vriendschappelijk gesteggeld. Ik een klassieke sociaaldemocraat met veel vertrouwen in de instituties en de noodzaak van *Fremdzwang*, hij een vrijdenker met een groot wantrouwen jegens iedere vorm van autoriteit en gezag, en als lijfspreuk: *fuck the rules, watch the traffic*.

Bij zijn uitvaart vielen kwalificaties als 'recalcitrant', 'dwars' en 'provocerend'. Eigenschappen die hem hebben geïnspireerd tot een rijk en uitgebreid oeuvre met een consequente ondertoon die juist verzoenend en optimistisch kan worden genoemd: dankzij die voortgaande civilisatie gaat het de goede kant op, het komt goed!

Bij dat afscheid werd ook stilgestaan bij mogelijke achtergronden van die weerspanning: een jeugd als Brabants jochie op 'kostschool', van waar hij herhaaldelijk wegleep om steeds weer te worden teruggestuurd. 'Gevestigde buitenstaander', zo typeerde een van zijn dochters hem treffend. Want hij kreeg, hoewel veel gelezen, vertaald en ook in het buitenland uitgenodigd, niet echt toegang tot de gevestigde academische wereld. Hoogleraar werd hij

'Gevestigde buitenstaander', zo typeerde een van zijn dochters hem treffend.

nooit, het bleef bij parttime posities als onderzoeker. Het leek erop dat dat een toch al sluimerend gevoel van miskenning heeft aangewakkerd.

Maar in zijn eigen vriendschapsrelaties was daarvan weinig te merken. Cas was voor mij en heel wat anderen een trouwe en innemende vriend. Uit de verte zag ik bijvoorbeeld hoe hij Norbert Elias op zijn oude dag onderdak bood op de bovenverdieping van zijn woning, en hoe hij later de eveneens bejaarde hoogleraar Johan Goudsblom tot het eind toe zorgzaam bleef bezoeken en bijstaan.

MET OPGEHEVEN HOOFD

Een van Elias' publicaties was getiteld *De eenzaamheid van stervenden in onze tijd*. Vroeger stond het sterven veel meer midden in het leven dan tegenwoordig, stelde Elias; nu bestaat in de westerse samenleving de neiging om het een beetje weg te stoppen. Maar er is ook een andere kant, die Wouters via zijn informaliseringstheorie heeft aangekaart: sinds het begin van de vorige eeuw hebben wij meer vrijheid gekregen om op onze eigen manier met sterven en dood om te gaan. Ook bij stervenden kun je spreken van emancipatie.

Actuele ontwikkelingen geven hem gelijk. Zo kwam de kort na Cas overleden socioloog Egbert Tellegen in een postuum gepubliceerd artikel (de Volkskrant, 18 november 2025) met een pleidooi voor een 'zelfbeschikkingsrecht' op hulp om te sterven voor ouderen die hun leven voltooid vinden, en kwalificeerde hij dat als 'het begin van een emancipatieproces'.

Ook persoonlijk heeft Cas Wouters dat waargemaakt. Beginnende dementie was voor hem reden om het heft in eigen hand te nemen en zich met opgeheven hoofd naar de uitgang te begeven. Verlies van autonomie, het absolute schrikbeeld voor deze jaren-zestig-veteraan, dat zou hém niet overkomen.

Tot het eind toe behield hij zelf de regie. En bleef hij de montere sparring partner. De avond voordat de euthanasie zou plaatsvinden belde ik hem om afscheid te nemen. Als ik eraan terugdenk, moet ik ondanks alles grinniken, want ook op dat moment belandden we in een laatste editie van ons levenslange debat over overheid, dwang en de richting van de jaren zestig. Ik weet niet meer wat ik zei, maar Cas ging ertegenin. Weg met mijn moraliserende autoriteitspraat – het komt goed! ✕